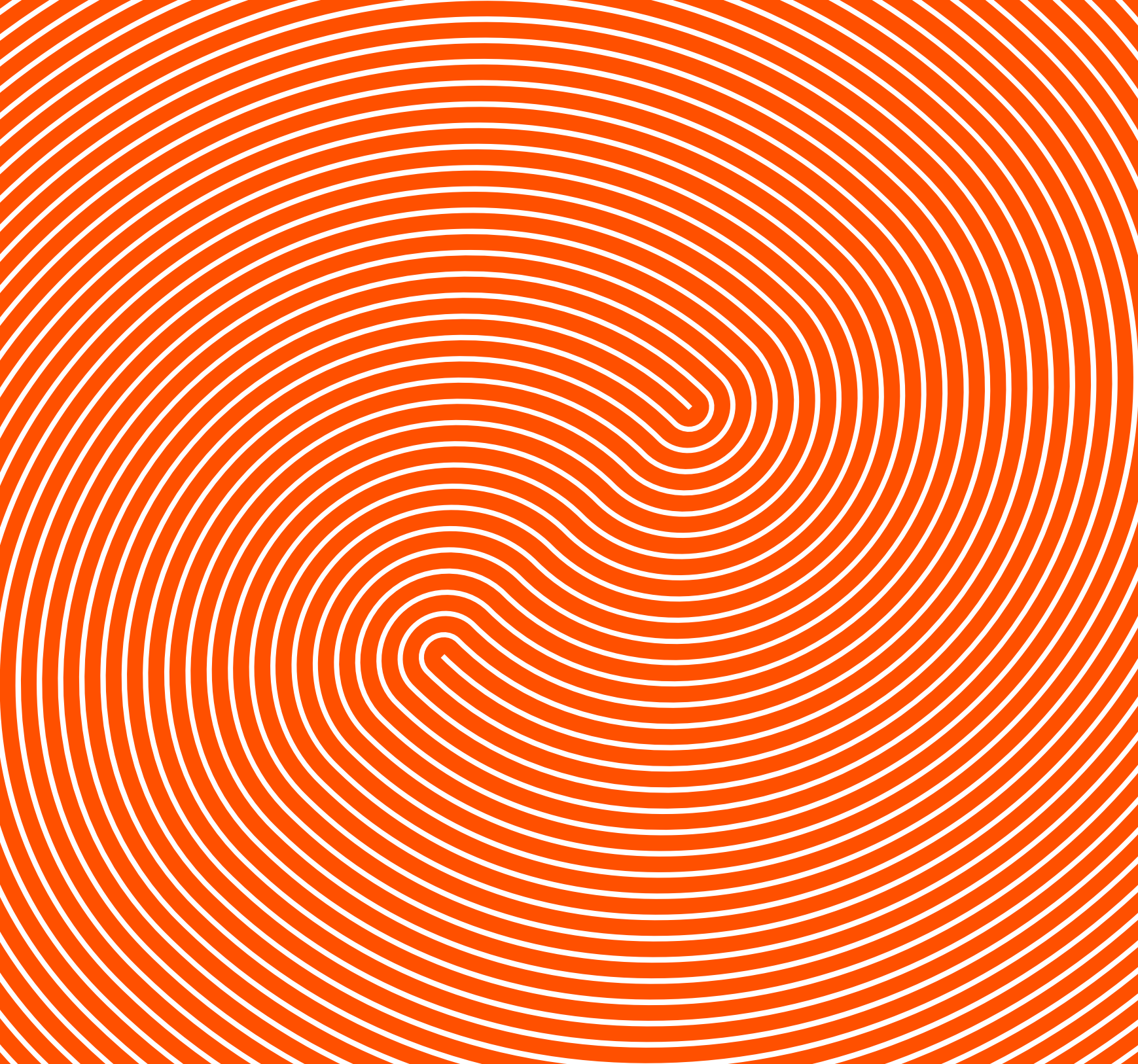

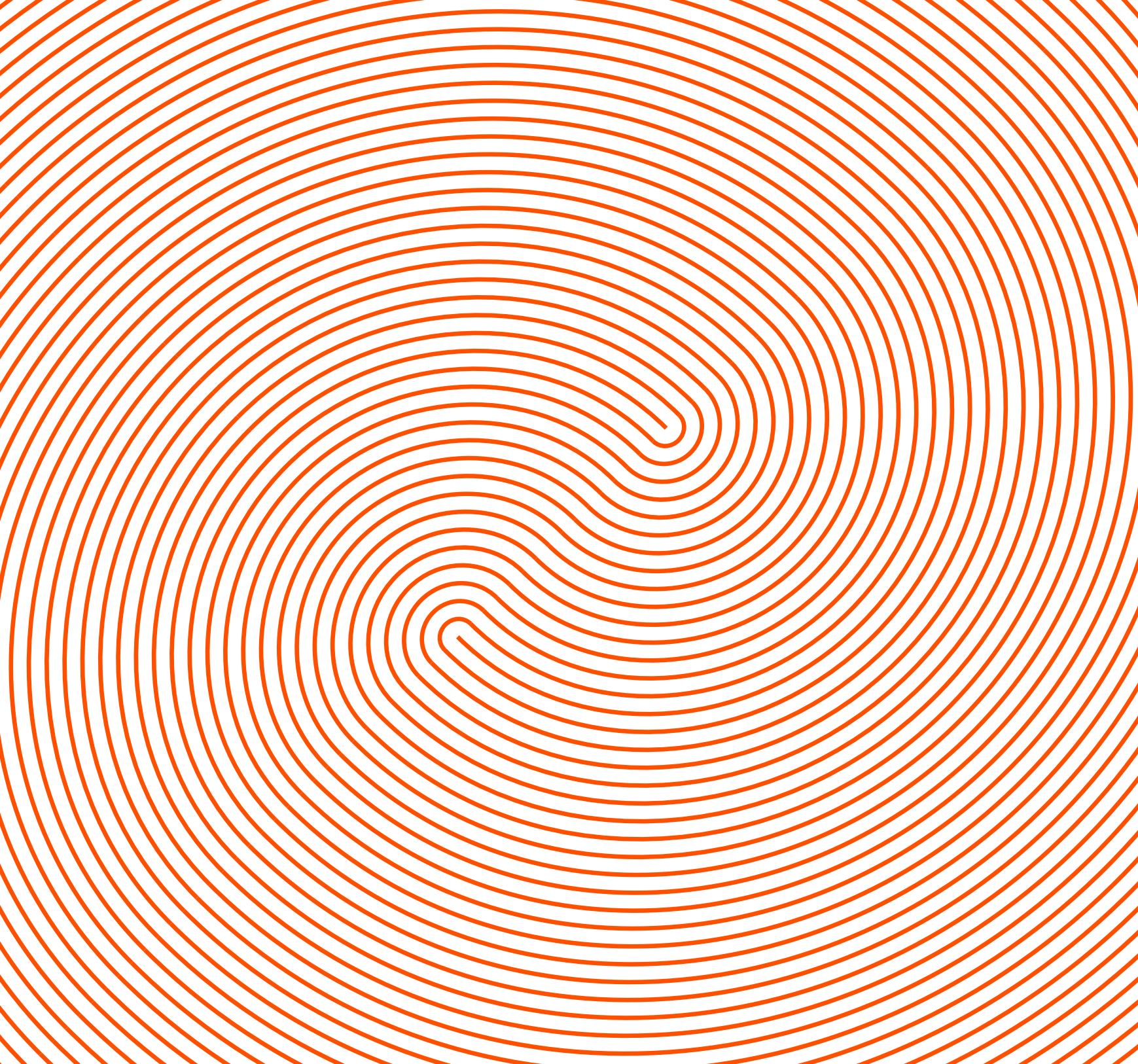
Je (středověk) doba temna?

Ivan Foletti
Martin F. Lešák
Veronika Pichaničová
Sabina Rosenbergová

PARVA **Convivia²**

Je (středověk) doba temna?

Umění, migrace a moc

Ivan Foletti
Martin F. Lešák
Veronika Pichaničová
Sabina Rosenbergová

Edice PARVA Convivia², svazek 1
Redakční rada edice: Ivan Foletti (dir.),
Petra Hečková, Ondřej Jakubec, Jan Klípa

TEXT © Ivan Foletti, Martin F. Lešák, Veronika Pichaničová,
Sabina Rosenbergová, 2021, 2022
VYDÁNÍ © BOOKS & PIPES, z. ú. a Masarykova univerzita, 2021, 2022
ISBN 978-80-7485-236-7 (BOOKS & PIPES; 1. vyd.)
ISBN 978-80-7485-255-8 (BOOKS & PIPES; 2. vyd.)
ISBN 978-80-210-9907-4 (Masarykova univerzita. Brno ; 1. vyd.)
ISBN 978-80-280-0086-8 (Masarykova univerzita. Brno ; 2. vyd.)
ISBN 978-80-280-0671-6 (Masarykova univerzita. Brno ; online ; pdf)
<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9907-2021>

**BOOKS
& PIPES**

MUNI Seminář dějin umění
ARTS Centrum raně
středověkých studií

Obsah

11	Úvod / Je (středověk) doba temna, anebo je tomu úplně jinak? / <i>Ivan Foletti</i>
49	01 / Temný hvozd, či středověká ekologie aneb Jak si (ne)představovat středověkou krajinu / <i>Martin F. Lešák</i>
73	02 / Císařovy božské šaty: středověký panovník mezi nebem a zemí / <i>Sabina Rosenbergová</i>
105	03 / Světlo v době temna: zlato a drahé kameny ve službách křesťanské víry / <i>Veronika Pichaničová</i>
131	04 / Slovo závěrem
137	Poznámky
155	Rejstřík jmen, míst a uměleckých děl
161	English summary

Úvod

Je (středověk) doba temna, anebo je tomu úplně jinak?

Pozorný čtenář asi pochopil, že název této knihy je do jisté míry provokací. Výraz „středověk“ uvedený v závorce naznačuje, že dobu temna zažíváme nyní. Vzhledem k politické, ekonomické, pandemické a řekl bych také morální krizi, v níž se naše společnost nachází, tato myšlenka překvapí jen málokoho. Ve skutečnosti však není naším hlavním záměrem mluvit o současnosti. Následující stránky jsou věnovány především období „raného středověku“, které je z dnešního pohledu obdobím nesmírně vzdáleným a pro současného člověka spojeným s představou absolutní jinakosti. Proto je „raný středověk“ místem, do něhož můžeme projektovat naše aktuální problémy, nebo naopak sny o jiném a lepším světě — například o světě s harmonickým vztahem k přírodě. Není tedy náhodou, že se v populární kultuře — od literatury po současnou kinematografickou produkci — setkáváme s naprosto protikladnými obrazy tohoto období. Násilná, špinavá a depresivní zobrazení střídají oslnivé scény z turnajů, při nichž se šlechtní rytíři a hrdinové dvoří honosně oděným dámám. V některých dílech se pak tyto protikladné popisy „středověku“ setkávají. Zatímco v Nottinghamu trpí nevinní lidé ve strašlivém a ponurém žaláři, v sherwoodském lese vládne

hrdina Robin Hood, který bohatým bere a chudým dává, aby vytvořil spravedlivější společnost. •01•

To, jak přemýšlíme o „středověku“ a o tom, co se v tomto období odehrávalo, vypovídá více o nás samotných a naší době. O tom, čeho se bojíme i o čem sníme. Naše domněnky o „středověku“ vycházejí také z příběhu, jenž se začíná odvíjet v průběhu několika posledních staletí, během kterých se vytváří koncept „středověku“, jak jej chápeme dnes. Na následujících stránkách bychom se tedy chtěli zamyslet nad tím, jak se zrodila naše představa o tomto historickém období. Poté bychom se rádi pokusili převyprávět celý tento příběh trochu jinak. Středobodem našeho zájmu jsou nejruznější umělecké předměty, sochy, chrámy, ale třeba i stromy a kamení. Nad „středověkem“ uvažujeme jako nad místem, v němž se rodí zcela nová vizuální kultura, jejíž umění se vyznačuje snahou o zachycení toho, co nelze spatřit. Okrajově se zamýšlíme i nad tím, co pro „středověké umění“ znamená fenomén migrace: zaměříme se na impuls, který do Evropy přinesli „ti ostatní“, ať už se jedná o naše praotce z kočovných kmenů, Araby anebo luxusně oděné posly z Konstantinopole (dnešního Istanbulu). Vše završí úvaha, co tento nový podnět, který lze nazvat vznikem abstraktního myšlení ve vizuální kultuře a umění, způsobil. Cílem úvodní části je otevřít debatu, kterou v následujících třech kapitolách rozvineme.

Jak se rodí „středověk“

Přemýšlení o „středověku“ se pojí s celou řadou předsudků. Kořeny negativního pohledu na středověk je možné nalézt již v textech velkého italského básníka Francesca Petrarce (1304–1374). Ten v polovině čtrnáctého století, v době, kdy Evropa zažívala jednu z nejděsivějších epidemických krizí

dějin, černý mor, přemýšlel o minulosti. Jakožto básník zbožňující Vergilia (70 př. n. l. – 19 př. n. l.) a jiné antické autory si antiku představoval jako ideální svět. Epochu, která dělí jeho současnost od antické minulosti, naopak považoval na základě své zkušenosti za dobu temna. Již samotný termín „středověk“ naznačuje, že se jedná o jakési přechodné období mezi velkou antickou Římskou říší a dobou, snažící se o znovuzrození antické kultury, která se sama definovala jako renesance.¹ Jak jinak také mohli tito lidé vnímat dobu, jíž vládl děsivý mor, který si vyžádal desítky milionů obětí? Myšlenku idealizované antické minulosti je navíc v Petrarcově díle možné vnímat jako literární figuru, která se v soudobé poezii běžně používala a která idealizovala dávnou minulost a vysněnou budoucnost na úkor přítomnosti a minulosti nedávné. Právě proto je třeba Petrarcův názor na období „středověku“ vnímat s velkou rezervou. Zároveň je třeba mít na paměti, že vzhledem ke svým literárním dovednostem měl Petrarca na myslitele v následujících staletích obrovský dopad.²

V patnáctém a šestnáctém století se přemýšlení nad obdobím čtvrtého až čtrnáctého století stává do jisté míry charakteristickým pro kulturní prostředí italských humanistických měst. Raffael Santi (1483–1520), jeden z největších renesančních malířů, se například pozastavoval nad uměním doby císaře Konstantina († 337), které odsuzuje jako dekadentní. Tvrdí, že: „sochy stejného [Konstantinova] oblouku jsou velmi naivní, bez dobrého umění či kresby“.³ •O2• Vše, co nenásleduje pravidla klasického antického umění, je pro Raffaela prostě nepřijatelné.

Na velmi podobné vlně se nesou také texty Giorgia Vasariho (1511–1574), nepřiliš kvalitního malíře, ale o to významnějšího teoretika umění. V jeho textech se setkáváme s velice promyšleným příběhem dějin umění od pádu Římské říše až po jeho současnost. Pohled, který zastává, je totožný s tím, co píše Raffael: od čtvrtého

do čtrnáctého století panuje v Evropě dekadentní doba temna, kterou prosvítí až malířský génius Giotto († 1337) kolem roku 1300. Je třeba říci, že Vasariho příběh vychází v první řadě z jeho osobního vkusu. Ten se formoval v šestnáctém století a vrchol pro něj představovala tvorba Michelangela Buonarrotiho (1475–1564). •O3• Jeho tvorba byla pro Vasariho měřítkem, jímž jiná díla, současná i minulá, posuzoval. Čím více se tedy vizuální kultura Michelangelovi a jeho antickým předlohám vzdalovala, tím spíše byla pro Vasariho úpadková. Vasari by s největší pravděpodobností malby dnes uznávaných malířů Vincenta van Gogha (1853–1890), Augusta Renoira (1841–1919) nebo Pabla Picassa (1881–1973) naprosto odsoudil. Plátna všech těchto umělců by považoval za projev dekadence a odklonu od antického ideálu iluzivního zobrazení reality. Jako by toho nebylo málo, výběr nejlepších malířů z Vasariho perspektivy na první pohled ukazuje, že jeho hodnocení nebylo zcela objektivní. Valná většina těch, které považoval za geniální malíře, totiž pocházela z Toskánska, a to především z jeho rodného města Arezza. V neposlední řadě Vasari spojil začátek „středověkého“ úpadku s tím, co pojmenoval „barbarskou invazí“ podpořenou raně křesťanským ničením antických památek. Jeho texty vznikaly v době, kdy si Itálie stále pamatovala děsivé ničení uměleckých děl a kultury, které se odehrálo v roce 1527. •O4• Německé a španělské armády žoldnéřů tehdy drancovaly Itálii a vyplenily i samotný Řím s takovou brutalitou, že i Vandalové, kteří stejné město dobyli v roce 455, by s ní těžko soupeřili.⁴

02 →

Konstantinův oblouk,
cca 315, Řím, Itálie

Vasari byl tedy lokální patriot, měl specifický umělecký vkus a žil ve velmi pohnuté době. To vše promítal do svých úvah nad uměleckou tvorbou takzvaného „středověku“. Protože byl však vnímán jako otec zakladatel dějin umění, měly jeho texty nedozírný dosah a určily směr přemýšlení o umění na několik následujících staletí.